

ГЕОРГИ МАРКОВ
ИДЕАЛИ, ИДЕОЛОГИЯ И
ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

I

chitanka.info

Може би една от най-типичните черти на диктаторските режими, независимо дали те наричат себе си фашистки, комунистически или просто национално-патриотични, е отсъствието на реална критика и реална самокритика. Мисля, че нищо друго не е нанесло по-големи поражения, материални и морални, на гражданиите на комунистическия свят от липсата на тия два жизненоважни витамина на човешкия прогрес. Днес ние трудно можем да си представим развитието на каква да е идея, на каква да е наука, на какво да е човешко мероприятие без критично отношение към тях, без елементите на съмнение, на възражение, на противопоставяне, без сблъскването на една или повече противоположно насочени сили. Излишно е да казвам, че човешкият прогрес дължи изключително много на критиката и на самокритиката. Исторически погледнато, вековната борба на отделни личности и отделни общества за свобода и демокрация всъщност е била борба за право на критика и за изискване на самокритика. А в наше време критиката и особено самокритиката добиха изключително чисто нравствена стойност. Днес ние трудно можем да приемем за интелигентен човек онзи, който няма самокритично отношение. Днес ние не можем да приемем за достойно и нормално човешко същество оня унiformен или неуниформен нещастник, който се е самотказал от човешкото право на разум и е покорен папагал на по-силни от него. Всички ние дълбоко презирате безмозъчните кукли-марионетки, които изпълняват движенията, заповядани им от ония, които дърпат конците. Дълбоко естествено е всеки от нас да иска да изкаже собственото си мнение и собственото си отношение спрямо всичко, което ни заобикаля, дори често пъти това мнение да е дълбоко погрешно. И тук има един чуден момент, бих казал, най-достойния човешки момент, много по-велик от всянакъв героичен подвиг. Това е моментът на осъзнаването на грешката, моментът, в който критичното Аз се опълчва срещу съркалото Аз и го заставя да поеме отговорността за грешката. Мисля, че това е един от миговете на абсолютен триумф на човешко достойнство, когато се произнесе:

„Аз сърках!“ или „Това е моя грешка!“.

Заштото наистина нищо друго не е повече свързано с чувството за лична и обществена отговорност от критиката и самокритиката. Безkritичните хора са по принцип безотговорни. Безотговорните са винаги безkritични.

За щастие или нещастие на човешкия род такава е желязната логика на живота. И тежко на този, който изпитва нейните удари.

Ако се спрем на историята на Съветския съюз или, още по-добре, на новата история на България, ние неволно си задаваме въпроса — дали всички тия ужасни престъпления, извършени спрямо отделни хора и народи, биха могли да бъдат избягнати. И кое би спасило комунистическата партия от затъване до гуша в исторически престъпна дейност? И кое всъщност позволи да се стигне дотам, че напълно невинни хора да гният днес в земята, разстреляни или обесени „по погрешка“. Явно всеки първокласник ще каже, че това е отмъщението на критиката и самокритиката, прогонени от диктатурите на самовлюбени партийни маниаци плюс огромната подлост и страхопъзловцина на хората около тях. Критиката и самокритиката бяха заменени съответно с венцехвалене и демагогия. Кой нормален и достоен човек на тази планета би могъл да произнесе думи като „нашия гениален баща, вожд и учител“? Кой нормален и достоен човек би могъл да каже „както ни учи другарят X“? Как приемате снизходително усмихнатото лице на днешен партиен ръководител „добряк“, който ви казва: „И аз, другари, понякога правя грешки!“ Цитирам съвсем точно. „И аз, другари, понякога правя грешки!“ Мисля, че тук излизаме от сферата на нормалните човешки отношения и отиваме в лудница, където „всичко може“. Иначе бихме се вкаменили, чувайки тая огромна нелепост, че и той понякога правел грешки и че, виждате ли, той даже има благоволението да признае това.

В една нормална демократична държава критиката спрямо управлението на страната се прави обикновено от опозицията или от хора с опозиционни възгледи. Тъкмо присъствието на опозицията заставя властите пет пъти да мерят, преди да кроят. Неведнъж допуснати грешки в кроенето са довеждали до смяна на управлението. За комунистите съществуването на опозицията и правото на противопоставяне на властвуващата партия са атрибути на „буржоазната демокрация“ и нямат място в света на „партийната демокрация“. Диалектически и дори марксически това е дълбоко извратено разбиране на основни понятия. Ликвидирала гласа на опозицията, комунистическата партия скоро изпита необходимостта от някого, който да критикува грешките, от някого, който да открива

слабостите и безкомпромисно да ги посочва. Необходимост от активно критично внимание, което да спаси партията от тресавището на грешките. И докато Сталин беше жив още, партията отправи множество апели за критика и самокритика. Мнозина помнят, че имаше времена, когато се изискваше да се критикува и самокритикува. Но как това изискване се съчетаваше с присъствието на безгрешния баща и вожд? Как се съчетаваше с безгрешното Политбюро или безгрешния ЦК? Как се съчетаваше с помпозния девиз „Партията никога не греши“? Много просто. Критиката имаше строго определена посока: от горе на долу. Министрите можеха да критикуват всички свои подчинени, генералните директори и началници на управления — всички под тях, а нашият портиер можеше да критикува само нашата чистачка. Старият закон „всеки има право дотолкова, доколкото е силен“, сега получи комунистическата си форма „всеки може да критикува дотолкова, доколкото е силен“. Никой, абсолютно никой не можеше да вдигне глава и отправи критични думи „нагоре“. Като че имаше закон — ритниците бяха за тия „надолу“, поклоните за тия „нагоре“. Ако това не беше основа на здрав морал, здраве му кажи.

А пък на самокритиката партията — респективно Сталин — възложи една по-друга функция, а именно самооплюването. Всички големи и сериозни грешки със значителни последствия бяха допускани или от първия секретар на партията, или от Политбюро. Така да се каже, те бяха най-големите грешници и съответно би трябвало да носят най-големите отговорности. Но понеже както първият секретар, така и политбюро във всяка комунистическа страна отъждествяват себе си с партията, а партията не може да греши, то следващо, че и те не могат да грешат. Затова, когато общественото негодувание избухващо твърде високо след някоя от големите грешки, довели до дълбоко разстройство в живота на страната, моментално се търсеше в по-нисшите редове — министър, генерален директор или друг голям началник — изкупителна жертва. И тая жертва се заставяше да си направи пълна самокритика, която въщност беше пренасянето на вината от по-горно място на по-долно. И тоя принцип беше дълбоко и удобно вкоренен в цялата йерархия. Един директор на предприятие за допуснатите от него грешки винаги винеше началниците на цеховете, които пък прехвърляха собствените си грешки на своите подчинени, и така нататък, за да стигнем пак до портиера, който можеше да

прехвърли своите грешки на гърба на чистачката. Тежко и горко на онзи нискостоящ, който дръзнеше да се обърне нагоре и да каже: „Аз няма да плащам за вашите грешки, другари!“ Така че самокритиката беше жертвен ритуал. В красивите Ежовски времена в Съветския съюз след самокритиката следваше разстрел, така че саморазказията се жертва да не може повече да си отвори устата.

Дотук употребих минало време не за да подчертая, че това са стари и отживели времето си исторически факти, а само за да изтъкна приемствеността им в настоящите дни. Днес, без присъствието на Stalin, принципите са абсолютно същите. Липсват само някои крайности. Критиката има точно същата посока „от горе на долу“. Самокритиката същата функция — „поемане на чуждата отговорност“. Никой никога и никъде все още не си е позволил да разкритикува действията на най-отговорната личност в страната — първия секретар. С други думи, първият секретар може да греши колкото си иска, съобразно неговите възможности — никой няма право да го критикува или, ако някъде се прави такава критика, то никой нищо не знае. И съответно същата логика следва надолу. Нито един директор на предприятие не може да вини министъра си за погрешно издадена заповед. Трябва да се каже, че по-надолу сега съществува някаква съвсем бледа толерантност по отношение на известни критики, което иде от поомекотената следсталинова атмосфера. Но нека пак повторя, че в страната бяха допуснати огромни грешки, преди всичко стопански, да спомена само историята с „Балканбас“ — разхищенията на огромни държавни средства за наивни и глупави проекти, загуби от нескопосани търговски сделки, огромни организационни грешки, произвол при назначаването на отделни некадърни лица, — които нанесоха големи вреди, и така нататък, без някой някъде да отправи критични думи и да поискава обяснения. В повечето случаи нещата бяха размазани „по килифарски“ и всички тия ръководни юнаци, които ронят сълзи за „народната стотинка“, си затвориха очите пред похитените „народни милиарди“. Главната отговорност за всичко сторено беше на Политбюро, но нито един негов член дори не сметна за необходимо да си направи самокритика. В края на краишата, с тяхната арогантност те винаги са се отнасяли към българския народ като към стадо. И тонът на безkritично отношение, който идва от Политбюро, се поема, на всички гласове надолу. Всеки ръководител от

всякакъв калибр се старае да размазва и да не признава грешките си. Скришом мнозина посочват нагоре, за да обяснят и омаловажат собствените си простишки. И пак, от време на време, когато негодуванието на стадото започва да се чувствува, отгоре жертвуват някого, изплющява някакво постановление, снемат се министри и генерални директори, макар че, косвено погледнато, техните грешки винаги са произтичали от грешките на първите ръководители.

В цялата тази тъжна картийка най-тъжна е ролята на т. нар. български печат. Всъщност печат в нормалния смисъл на думата няма.

Във всяка свободна страна на света печатът играе наред с информационната си роля и тази на главен обществен критик. Много пъти печатът е далеч по-критичен от каква да е организирана опозиция. В много страни и много случаи печатът се явява най-фанатичният блестител на истината. Печатът е свалял и сваля правителства от грешници, изправял е огромни грешки и което е най-важно, създавал е чувството за критична отговорност у всеки ръководител, както и чувството за непобедимата истина, която все един ден ще възтържествува.

Нищо подобно не може да се каже за печата в комунистическите страни. Според мене всички тия жалки издания, дълбоко провинциални вестничета, покрай многото поражения, които са нанесли и нанасят на обикновения гражданин, имат и злощастната функция да прикриват, да размазват, да заблуждават, да си затварят очите, да бягат страхливо от всеки момент, когато трябва само да поемат зова на истината. В кой вестник, кога и къде са разкритикувани Политбюро или първият секретар? Нито една дума. Институтът е неприкосновен. Критиката е разрешена до ранг на заместник-министр и само по второстепенни въпроси. Срещнали ли сте в българската литература министър с отрицателни черти? Няма такъв. Всички министри са като светите апостоли. В замяна на това — критика колкото си щете по адрес на нещастните продавачи в „Плод-зеленчук“ или управители на ресторани, будкаджии, шофьори, кондуктори. Често пъти критика за някой добър държавен крадец.

Един от институтите, допуснали и допускащи най-много грешки, е Министерството на вътрешните работи. Някой някъде да е обелил една дума, за да осъди порочни системи и порочни практики?

Неприкосновен институт. И в страна с толкова много неприкосновени светци на човек не му остава нищо друго, освен да се кръсти.

Но ако на обществения фронт отсъствието на критиката и самокритиката може да бъде маскирано с цел да се омаловажи вредата, то в областта на науката и техниката тяхното отсъствие е фатално.

Всеки знае, че известни неприкосновени теории доведоха до пълен упадък на някои науки. Нека само се спрем на болестното въздействие на всеизвестния нещастник Тодор Павлов, което той упражни върху развитието на националната ни философска наука. При все че мнозина партийни ръководители никога не са взимали Тодор Павлов сериозно, той, с подкрепата на квадратните момченца около него, успя наистина да създаде пустиня на безkritичност.

За щастие в областта на стопанството значението на критиката бе разбрано и има множество симптоми, които сочат връщане към законите на научното мислене.

Тъкмо липсата на тия два животворни витамина доведе до т. нар. „сив поток“ в българската литература, което пък от своя страна дава грозното си отражение върху живота, и най-вече на липсата на толерантност спрямо онзи, който ни критикува. Все още навред у нас се смята, че всеки, който критикува, е непременно враг, който желае най-лошото. Ние продължаваме да ненавиждаме критиците си, независимо че те често пъти ни казват голата истина. Ние продължаваме да се крием като последни страхопъзъловци зад неприкосновени институции и нямаме доблестта да произнесем човешкото „Аз събрках!“, нито да кажем на всеослушание: „Другарят X греши!“ Защото с каквito и красivi думи да се кичим (или да ни кичат), ние сме дълбоко непоправими egoисти, за които критиката и самокритиката, истината и честността, признанието и толерантността са атрибути на „дребнобуржоазната съвест“. Така ни изнася!

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.